Open Access, Peer Reviewed, Research Journal
©JES Printer and Publisher
Print & Online available on https://jesbulletin.in
Research Article

क्रीडा पत्रकारिता : माहिती, विश्लेषण आणि प्रभाव

अनिल पोपट सोनवणे
महात्मा गांधी विद्यालय, कर्जत, जि.अहिल्यानगर
sonawaneanil07@gmail.com

Article Info

Received: 10/02/2025
Revised: 21/02/2025
Accepted:12/03/2025

Keywords: क्रीडा पत्रकारिता , खेळाडु, सोशल मीडिया , डिजिटल पत्रकारिता

Abstract

क्रीडा पत्रकारिता ही खेळांच्या क्षेत्रातील घडामोडी, स्पर्धा, खेळाडूंच्या यश-अपयश, तसेच तांत्रिक व सांस्कृतिक पैलूंवर लक्ष ठेवून त्यांची माहिती लोकांपर्यंत पोहोचवण्याचे कार्य करते. क्रीडा पत्रकारितेचा उगम १८व्या शतकाच्या शेवटी युरोपमध्ये झाला, आणि भारतात इंग्रजांच्या राजवटीत तिची सुरुवात झाली. प्रारंभिक काळात खेळांच्या निकालांबद्दल वृत्तपत्रांमध्ये माहिती दिली जात होती, आणि नंतर रेडिओ, दूरदर्शन, तसेच २१व्या शतकात डिजिटल प्लॅटफॉर्मवर क्रीडा पत्रकारिता विकसित झाली.क्रीडा पत्रकारितेचे उद्दिष्ट या विषयी चर्चा करताना क्रीडा पत्रकारिता खेळांचे वार्तांकन करणे , खेळाडूंच्या यशस्वी वाटचालीला प्रसिद्धी मिळवून देते, तसेच खेळांच्या धोरणात्मक व व्यवस्थापनात्मक मुद्द्यांवर प्रकाश टाकते. ती खेळांच्या पारदर्शकतेसाठी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते आणि क्रीडा क्षेत्राशी संबंधित आर्थिक संधी निर्माण करते. असे म्हणता येईल. क्रीडा पत्रकारिता तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीसह नवनव्या संकल्पना विकसित झाल्या आहेत. सोशल मीडिया आणि डिजिटल पत्रकारिता ,ब्लॉगिंग आणि पॉडकास्टिंग,सांख्यिकीय विश्लेषण आणि कृत्रिम बुद्धिमत्ता,ई-स्पोर्ट्स पत्रकारिता,व्हर्च्युअल आणि ऑगमेंटेड रिॲलिटी,थेट प्रक्षेपण आणि त्वरित विश्लेषण,AI आणि यंत्रमानव पत्रकारिता,फॅन-जनरेटेड कंटेंट आणि इन्फ्लुएंसर पत्रकारिता,महिला क्रीडा पत्रकारिता,क्राऊडसोर्स पत्रकारिता या सारख्या संकल्पना उदयास येताना दिसतात. क्रीडा पत्रकारिता आज एक महत्त्वपूर्ण आणि विविध माध्यमांमध्ये विस्तारलेली शाखा बनली आहे, जी केवळ माहिती देत नाही, तर क्रीडा क्षेत्रातील विविध मुद्द्यांवर लक्ष देऊन त्याचे विश्लेषण करुन प्रेक्षकांना अधिक माहितीपूर्ण आणि समृद्ध अनुभव देते.

INTRODUCTION:

खेळ हा केवळ मनोरंजन नसून, तो संस्कृतीचा एक महत्त्वाचा भाग आहे; आणि क्रीडा पत्रकारिता ही त्या संस्कृतीचे जतन करणारे एक प्रभावी माध्यम आहे. क्रीडा पत्रकारिता ही पत्रकारितेची एक महत्त्वाची शाखा असून, ती क्रीडा क्षेत्रातील घडामोडी, स्पर्धा, खेळाडूंच्या यश-अपयश, संघटनात्मक घडामोडी, तसेच खेळाच्या तांत्रिक व सांस्कृतिक पैलूंवर बारकाईने लक्ष ठेवून त्यातील बारकावे लोकांपर्यंत पोहचवण्याचे काम करत असते. आजच्या घडीला क्रीडा पत्रकारिता अत्यंत व्यापक आणि व्यावसायिक बनली असली, तरी तिची सुरुवात अगदी साध्या पद्धतीने झाली होती. क्रीडा पत्रकारितेचा उगम १८ व्या शतकात युरोपमध्ये झाला. त्याकाळी वृत्तपत्रांमध्ये

राजकारण, अर्थकारण आणि समाजजीवनावर भर दिला जात असे. मात्र, समाजात खेळांची वाढती लोकप्रियता लक्षात घेता काही वृत्तपत्रांनी खेळांच्या निकालांबाबत माहिती देण्यास सुरुवात केली. १९व्या शतकाच्या उत्तरार्धात औद्योगिक क्रांतीमुळे मुद्रणतंत्र विकसित झाले आणि वृत्तपत्रे अधिक प्रमाणात प्रकाशित होऊ लागली. इंग्लंडमधील The Sporting Magazine (१७९२) हे पहिले नियतकालिक होते, जे केवळ क्रीडासंबंधित विषयांना वाहिलेले होते. पुढे, The New York Herald आणि The Times या आंतरराष्ट्रीय वृत्तपत्रांनी क्रीडा वार्तांकनासाठी स्वतंत्र विभाग सुरू केले. भारतात स्पोर्टस्टार, क्रिकेट सम्राट आणि आउटलुक स्पोर्ट्स यांसारखी मासिके प्रसिद्ध होऊ लागली. भारतामध्ये क्रीडा पत्रकारितेची सुरुवात इंग्रजांच्या राजवटीत झाली.

सुरुवातीला क्रिकेट, हॉकी आणि फुटबॉल यांसारख्या खेळांचे निकाल वृत्तपत्रांमध्ये प्रसिद्ध केले जात. स्वातंत्र्यानंतर, क्रीडा क्षेत्राची वाढती लोकप्रियता लक्षात घेऊन वृत्तपत्रांनी आणि मासिकांनी क्रीडा वार्तांकनावर अधिक लक्ष केंद्रित केले. १९३०-४०च्या दशकात रेडिओवरून थेट सामन्यांचे प्रसारण सुरू झाले. १९५०-६०च्या दशकात दूरदर्शनने यामध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावली. भारतात १९८२च्या आशियाई क्रीडा स्पर्धांच्या वेळी रंगीत प्रसारणाला सुरुवात झाली. २१व्या शतकात इंटरनेट आणि सोशल मीडियाच्या माध्यमातून क्रीडा पत्रकारिता अधिक वेगवान आणि तंत्रस्नेही झाली. ESPN, Cricbuzz, Sportskeeda यांसारखी संकेतस्थळे, खेळविषयक स्वतंत्र वाहिन्या आणि YouTube चॅनेल्स यामुळे प्रेक्षकांना त्वरित आणि थेट माहिती मिळू लागली.

क्रीडा पत्रकारिता ही केवळ सामन्यांचे वार्तांकन करणारी माध्यमप्रणाली नसून, ती खेळाच्या सर्वांगीण विकासासाठी महत्त्वाची भूमिका बजावते. क्रीडा पत्रकारिता खेळाडूंच्या यशोगाथा मांडते, प्रेक्षकांना खेळाशी जोडते आणि क्रीडा क्षेत्रातील तांत्रिक व धोरणात्मक घडामोडींचे सखोल विश्लेषण करते. डिजिटल युगात तिचे महत्त्व आणखी वाढले असून, ती फक्त वृत्तपत्रे आणि दूरदर्शनपुरती मर्यादित न राहता ऑनलाइन प्लॅटफॉर्म, सोशल मीडिया आणि पॉडकास्टपर्यंत विस्तारली आहे.

क्रीडा पत्रकारितेचे मुख्य उद्दिष्ट

क्रीडा पत्रकारिता विविध खेळांविषयी माहिती पोहोचवून त्यांची लोकप्रियता वाढवते. क्रिकेट, फुटबॉल, हॉकी यांसारख्या खेळांसोबतच कबड्डी, खो-खो, बॅडमिंटन, कुस्ती, टेबलटेनिस यांसारख्या पारंपरिक आणि आधुनिक खेळांना देखील प्रसिद्धी मिळते. क्रीडा पत्रकारितेचे मुख्य उद्देश खेळांचे वार्तांकन करणे, खेळाडूंच्या यशस्वी वाटचालीला प्रसिद्धी मिळवून देणे, तसेच क्रीडा क्षेत्राशी संबंधित महत्त्वाच्या घटनांची माहिती समाजापर्यंत पोहोचवणे हा आहे.

क्रीडा पत्रकारिता खेळाडूंच्या मेहनतीची दखल घेते आणि त्यांचे योगदान लोकांपर्यंत पोहोचवते. उपेक्षित खेळाडूंना ओळख मिळवून देण्याचे आणि त्यांना संधी उपलब्ध करून देण्याचे महत्त्वाचे कार्य ती करते. आज अनेक संस्था या खेळाडूंना मदतीचा हात देण्यासाठी पुढे येतात त्यात महत्वाचा वाटा हा क्रीडा पत्रकारितेचा आहे.

खेळाशी संबंधित धोरणे, व्यवस्थापन, निवड प्रक्रियेतील त्रुटी आणि अन्याय यावर प्रकाश टाकण्याचे काम क्रीडा पत्रकारिता करते. त्यामुळे खेळातील पारदर्शकता वाढते आणि प्रशासनावर जबाबदारीची जाणीव राहते. क्रीडा पत्रकारिता मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक संधी निर्माण करते. प्रसारमाध्यमे, जाहिराती, प्रायोजकत्व आणि स्पोर्ट्स मर्चंडायझिंग, क्रीडा प्रदर्शने, क्रीडा विषयक लेखन, क्रीडा विषयाशी संबंधित चित्रपटांची निर्मिती, क्रीडा उत्पादने यांची ओळख समाजाला करून देणे यांसाठी ती एक प्रभावी माध्यम आहे.

प्रेक्षकांना खेळाची तांत्रिक बाजू समजून घेण्यासाठी क्रीडा पत्रकारिता महत्त्वाची ठरते. स्पर्धा अहवाल, खेळाडूंच्या कामगिरीचे विश्लेषण, माजी खेळाडू, खेळातील तज्ञ व्यक्तींच्या चर्चा घडवून आणणे आणि थेट समालोचन यामुळे प्रेक्षकांचा अनुभव समृद्ध होतो. यशस्वी खेळाडूंच्या संघर्षमय प्रवासाचे आणि त्यांच्यावरील लेखनामुळे नवोदित खेळाडूंना प्रेरणा मिळते. त्यांना मार्गदर्शन मिळावे,

यासाठीही क्रीडा पत्रकारिता महत्त्वाची भूमिका बजावते. क्रीडा विश्वात अनेकदा भ्रष्टाचार, डोपिंग, सामन्यांचे फिक्सिंग निवड प्रक्रियेतली अनियमितता, भेदभाव यांसारखे प्रकार घडतात यांसारख्या गंभीर समस्यांवर

प्रकाश टाकण्याचे कार्य क्रीडा पत्रकारिता करते. अशा घटनांचा पर्दाफाश करण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य क्रीडा पत्रकारिता करते, जेणेकरून खेळाची शुद्धता टिकून राहील.यामुळे खेळ अधिक प्रामाणिक आणि न्याय्य होतो.

क्रीडा पत्रकारितेतील नव्या संकल्पना

तंत्रज्ञानाच्या झपाट्याने होणाऱ्या प्रगतीमुळे क्रीडा पत्रकारितेचे स्वरूप झपाट्याने बदलले आहे. पारंपरिक माध्यमांच्या जोडीने डिजिटल, सोशल मीडिया आणि कृत्रिम बुद्धिमत्तेचा (AI) प्रभाव या क्षेत्रावर वाढत आहे. या बदलांमुळे क्रीडा पत्रकारितेत अनेक नव्या संकल्पना उदयास आल्या आहेत.

१. डिजिटल आणि सोशल मीडिया क्रीडा पत्रकारिता

- **सोशल मीडिया पत्रकारिता**

ट्विटर, इंस्टाग्राम, फेसबुक, YouTube यांसारख्या प्लॅटफॉर्मवर थेट सामन्यांचे अपडेट्स, विश्लेषण आणि खेळाडूंच्या प्रतिक्रिया दिल्या जातात. खेळाडू स्वतःच्या सोशल मीडियाद्वारे थेट चाहत्यांशी संवाद साधत असल्यामुळे पारंपरिक पत्रकारितेपेक्षा सोशल मीडिया अधिक प्रभावी ठरत आहे.

- **ब्लॉगिंग आणि पॉडकास्टिंग**

क्रीडा ब्लॉग्स आणि पॉडकास्ट हे माहितीचे नवीन स्रोत बनले आहेत. ESPN, Cricbuzz, The Athletic यांसारख्या वेबसाइट्सवर सखोल विश्लेषणात्मक लेख प्रसिद्ध होतात. क्रीडा संघटनाच्या अधिकृत संकेतस्थळावर खेळाडूंची माहिती, उच्चांक, खेळातील नवीन संकल्पना यांसारख्या माहिती उपलब्ध करून दिल्या जातात. Spotify, Apple Podcasts यांसारख्या प्लॅटफॉर्मवर क्रिकेट, फुटबॉल आणि इतर खेळांसाठी खास पॉडकास्ट उपलब्ध आहेत.

२. माहिती आणि सांख्यिकीय विश्लेषण पत्रकारिता

खेळातील संख्यात्मक माहिती (Statistics) आणि कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) यांच्या मदतीने क्रीडा विश्लेषण अधिक अचूक आणि सखोल झाले आहे. Opta Sports, Cricinfo, StatSports यांसारख्या संस्थांच्या मदतीने खेळाडूंची वैयक्तिक आणि संघाची कामगिरी विश्लेषित केली जाते. क्रिकेट, फुटबॉल, टेनिस आणि बास्केटबॉलसाठी प्रगत संख्याशास्त्र (Advanced Stats) वापरले जाते.

३. ई-स्पोर्ट्स पत्रकारिता

ऑनलाइन गेमिंग स्पर्धा (E-Sports) वाढत असल्यामुळे विशेष क्रीडा पत्रकार आता गेमिंग क्षेत्रातही कार्यरत आहेत. IGN, Kotaku, ESPN eSports यांसारख्या प्लॅटफॉर्मवर गेमिंग लीग्स, खेळाडूंच्या मुलाखती आणि स्पर्धांचे वार्तांकन केले जाते.

४. व्हर्च्युअल आणि ऑगमेंटेड रिॲलिटी (VR & AR) पत्रकारिता

क्रीडा पत्रकारिता आता थेट VR आणि AR चा उपयोग करून अधिक इंटरॅक्टिव्ह बनत आहे. ३६०° कॅमेऱ्यांच्या मदतीने प्रेक्षकांना लाइव्ह सामना वेगवेगळ्या कोनांतून पाहण्याची संधी मिळते. FIFA, NBA आणि टेनिस ग्रँड स्लॅम स्पर्धांमध्ये AR तंत्रज्ञानाचा उपयोग प्रेक्षकांसाठी केला जात आहे.

५. थेट प्रक्षेपण (Live Streaming) आणि त्वरित विश्लेषण

पारंपरिक टीव्ही प्रसारणांव्यतिरिक्त, Amazon Prime, Hotstar, Sony Liv, JioCinema यांसारख्या ओटीटी प्लॅटफॉर्मवर थेट सामने आणि त्वरित विश्लेषण पाहता येते. त्याच प्रमाणे भारत हा विविध भाषा आत्मसात केलेला देश आहे व प्रेक्षक हा ग्राहक असल्याने व भाषीय अभिमान या दोन गोष्टीमुळे प्रत्तेकाला स्वतःच्या भाषेत सामन्याचे वृत्तांकन हवे असते. ती अडचण देखील AI च्या माध्यमातून सुटली आहे. YouTube आणि Twitch यांसारख्या प्लॅटफॉर्मवर स्वतंत्र क्रीडा विश्लेषक थेट चर्चासत्रे घेतात.

६. कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) आणि यंत्रमानव पत्रकारिता

AI च्या मदतीने स्वयंचलित (automated) सामना अहवाल आणि विश्लेषण तयार केले जात आहे. काही वेबसाइट्स AI च्या मदतीने थेट सामन्यांची माहिती अपडेट करतात, जसे की ESPN आणि Cricbuzz. AI च्या मदतीने खेळाडूंच्या कामगिरीचे भाकीत करण्यास मदत होते.

७. फॅन-जनरेटेड कंटेंट आणि इन्फ्लुएंसर पत्रकारिता

चाहते स्वतः YouTube, Twitter, Reddit यांसारख्या प्लॅटफॉर्मवर सामना विश्लेषण आणि चर्चा करतात. अनेक क्रीडा इन्फ्लुएंसर हे अधिकृत पत्रकारांइतके प्रभावशाली बनले आहेत.

८. महिला क्रीडा पत्रकारितेचा वाढता प्रभाव

महिला क्रीडा स्पर्धांवरील कव्हरेज वाढले आहे. महिला खेळाडूंच्या संघर्षांची कहाणी, त्यांचे यश आणि स्पर्धा यावर अधिक भर दिला जात आहे. महिला क्रीडा पत्रकार आणि समालोचकांची संख्या वाढत आहे. त्याच बरोबर महिलांच्या खेळातील समस्या, सामाजिक प्रभाव, लैगिक शोषणाचे आरोप, उच्च टेस्टोस्टेरॉन असलेल्या महिला खेळाडूंच्या नियमनावरील वादविवाद, महिलांच्या न्यायालयीन लढ्यात जनसमर्थन मिळवून देण्याचे महत्वाचे काम करीत आहे.

९. क्राऊड सोर्स् पत्रकारिता (Crowd sourced Journalism)

क्राऊडसोर्सिंगच्या मदतीने अनेक क्रीडा वेबसाइट्स विविध लोकांकडून (प्रेक्षक, प्रशिक्षक, माजी खेळाडू) माहिती आणि विश्लेषण गोळा करतात.

१०. थेट संवाद आणि डिजिटल सहभागिता

एक्स (पूर्वीचे ट्विटर) पोल, प्रश्न आणि उत्तरे, परिसंवाद, इंस्टाग्राम लाइव्ह, Reddit AMA, यांसारख्या तंत्रांच्या मदतीने पत्रकार थेट चाहत्यांशी संवाद साधतात. चाहत्यांच्या मतांचा विचार करून विश्लेषण केले जाते.

निष्कर्ष:-

क्रीडा पत्रकारिता ही खेळ आणि समाज यांच्यातील एक महत्त्वाचा दुवा आहे. ती केवळ मनोरंजन पुरवणारे माध्यम नसून, खेळाडू, संघटनात्मक व्यवस्था, क्रीडा धोरणे आणि आर्थिक बाबींवर प्रभाव टाकणारे एक महत्त्वाचे क्षेत्र आहे. क्रीडा पत्रकारिता ही केवळ खेळांचे वार्तांकन करणारी नाही, तर ती समाजात सकारात्मक बदल घडवणारी आणि खेळाच्या विकासाला चालना देणारी शक्ती आहे. खेळाडूंच्या यशाचा गौरव करणे, समाजात क्रीडाविषयी जागरूकता निर्माण करणे, खेळाडूंच्या जीवनशैलीपासून ते त्यांच्या संघर्षांपर्यंत प्रत्येक पैलूवर प्रकाश टाकते आणि खेळातील चुकीच्या गोष्टींवर बोट ठेवणे यांसाठी क्रीडा पत्रकारिता अपरिहार्य आहे. भविष्यात तंत्रज्ञानाच्या मदतीने क्रीडा पत्रकारितेचा प्रभाव अधिक वाढणार असून, ती आणखी व्यापक आणि प्रभावी होईल. डिजिटल क्रांतीमुळे ही पत्रकारिता सर्वांपर्यंत सहज पोहोचू लागली आहे. भविष्यात कृत्रिम बुद्धिमत्ता (AI) आणि व्हर्च्युअल रिॲलिटीमुळे क्रीडा पत्रकारितेत आणखी नावीन्य येईल.

डिजिटल युगात तिचे स्वरूप अधिक व्यापक झाले असून, त्यामुळे ती अधिक प्रभावी आणि सर्वसमावेशक बनली आहे. भविष्यात क्रीडा पत्रकारिता कृत्रिम बुद्धिमत्ता आणि तंत्रज्ञानाच्या मदतीने आणखी विकसित होईल आणि क्रीडा विश्वाला नवीन उंचीवर नेईल. क्रीडा पत्रकारितेतील या नव्या संकल्पना पारंपरिक पत्रकारितेपेक्षा अधिक तंत्रज्ञानाधारित आणि संवादात्मक बनल्या आहेत. डिजिटल युगात प्रेक्षकांना त्वरित, अचूक आणि अधिक विश्लेषणात्मक माहिती देण्यासाठी पत्रकारिता सतत विकसित होत आहे. भविष्यात कृत्रिम बुद्धिमत्ता, डेटा ॲनालिटिक्स आणि सोशल मीडिया यांचा क्रीडा पत्रकारितेवर अधिक प्रभाव राहील.

संदर्भ सुची:-

Boyle, R. (2012). Reflections on Communication and Sport: On Journalism and

Digital Culture. Communication & Sport, 1–2(1), 88–99. https://doi.org/10.1177/2167479512467978

Bradshaw, T., & Minogue, D. (2020). Sports journalism: The state of play (1st ed., Vol. 1) [English]. Routledge, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN.

Hardin, M., & Shain, S. (2005). Female Sports Journalists: Are We There Yet? "No." Newspaper Research Journal, 26(4), 22–35.

Kilvington [Et Al.], D. (2012). Race, racism and sports journalism (1st ed., Vol. 1) [English]. Routledge, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN.

Steen, R. (2008). Sports Journalism: A multimedia primer (1st ed., Vol. 1) [English]. Routledge, 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN.

Cite this article:
अनिल पोपट सोनवणे 2025 "क्रीडा पत्रकारिता : माहिती, विश्लेषण आणि प्रभाव". *JES Bulletin*, 3(2):369-373.